

پژوهش‌کده‌ی آمار

مرکز آمار ایران

شناسایی شاخص‌های رصد جهش تولید در بخش‌های عمده اقتصاد ایران

مجری:

سید مهدی حسینی‌نژاد

همکاران:

جواد حسین‌زاده

اشکان شباک

محمد غلامی

نریمان یوسفی

گروه پژوهشی آمارهای اقتصادی

خرداد ۱۳۹۹

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

کد شناسه: RP-9915

عنوان: شناسایی شاخص‌های رصد جهش تولید در بخش‌های عمده اقتصاد ایران

مجری: سید مهدی حسینی‌نژاد

همکاران: جواد حسین‌زاده، اشکان شباک، محمد غلامی، نریمان یوسفی

گروه پژوهشی: آمارهای اقتصادی

تاریخ انتشار: خرداد ۱۳۹۹

نوبت انتشار: اول

طراح جلد: علیرضا رنجبر

صفحه‌آرا: محبوبه شهبازی

❖ حق مالکیت معنوی این طرح پژوهشی متعلق به پژوهشکده‌ی آمار است و نقل مطالب فقط با ذکر مأخذ مجاز است.

پژوهشکده‌ی آمار

مرکز آمار ایران

تهران، خیابان دکتر فاطمی، خیابان باباطاهر، خیابان سرتیپ فکوری،

شماره‌ی ۱۴۵

۰۲۱ ۸۸۶۳۰۴۴۰ - ۳

www.srtc.ac.ir

پیش‌گفتار

تجربه اقتصاد مقاومتی و نقش مؤثر آن در بازدارندگی علیه تهدیدهای خارجی نشان داده است که اقتصاد ایران علی‌رغم این‌که در معرض شدیدترین تحریم‌های خارجی قرار داشته است؛ توانسته با تقویت تاب‌آوری بنیان‌های خود از طریق تمرکز بر ظرفیت‌های داخلی مسیر رشد و شکوفایی خود را ادامه دهد.

مقام معظم رهبری (مدظله العالی) در نام‌گذاری سال‌های اخیر، مسئله اقتصاد را در اولویت قرار داده‌اند و سال ۱۳۹۹ را نیز سال "جهش تولید" نام‌گذاری نمودند. تأکید مجدد بر مسئله اقتصاد در سال پیش‌رو، بیانگر اهمیت زیاد موضوع اقتصاد و لزوم توجه بیشتر همه‌ی ارکان نظام و همچنین مردم در جهت رشد و توسعه اقتصادی کشور است که منافع آن نیز نصیب آحاد جامعه خواهد شد.

وجود فضای مناسب برای کسب‌وکار، ثبات اقتصادی و سیاسی در سطح کلان کشور و همچنین تأمین مالی بنگاه‌های اقتصادی جزء الزامات اولیه تحقق جهش تولید در سال ۱۳۹۹ می‌باشد.

واکاوی موضوع جهش تولید، بایدها و نبایدهای مرتبط با آن و ایجاد درک یکسان از آن برای سیاست‌گذاران و برنامه‌ریزان جزء وظایف اصلی مراکز علمی، آموزشی و پژوهشی کشور است. پژوهشکده‌ی آمار به‌عنوان بازوی پژوهشی مرکز آمار ایران در گزارش‌های متعددی سعی کرده است تا مسایل روز اقتصادی، اجتماعی و آماری را مورد بررسی کارشناسی قرار دهد. در گزارش حاضر در راستای کمک به تحقق جهش تولید و با هدف واکاوی موضوع، عوامل مؤثر در جهش تولید از سمت عرضه و تقاضای اقتصاد و همچنین فضای کسب‌وکار کشور با تأکید بر نقش مرکز آمار ایران، مورد بررسی کارشناسی قرار گرفته و با هدف رصد کمی آن، شاخص‌های مرتبط با جهش تولید شناسایی شده است و داده‌های مربوط به آن در طول سال ۱۳۹۹ به‌طور منظم گردآوری و منتشر خواهد شد.

در این گزارش واقعیت‌های رشد اقتصادی در ایران، آثار و تبعات ویروس کووید ۱۹ بر اقتصاد و همچنین بر نظام آماری، عوامل مؤثر در جهش تولید و همچنین وظیفه و نقش مرکز آمار ایران در سال جهش تولید مورد بررسی کارشناسی قرار گرفته است. در انتهای هر بخش نیز سعی شده پیشنهادات سیاستی و عملیاتی مرتبط ارائه شود. امید است با انجام این‌گونه پژوهش‌ها گامی هر چند کوچک در راستای رشد و توسعه کشور برداشته شود.

در پایان از زحمات کارشناسان محترم پژوهشکده آمار و مرکز آمار ایران که همواره با کارهای علمی خود به حل مشکلات کشور اهتمام جدی داشته‌اند تقدیر و تشکر به عمل می‌آید. این طرح پژوهشی توسط جناب آقای دکتر سید مهدی حسینی‌نژاد به عنوان مجری و همکاری آقایان جواد حسین‌زاده، اشکان شباک، محمد غلامی و نریمان یوسفی انجام شده است.

گروه پژوهشی آمارهای اقتصادی

پژوهشکده آمار

فهرست مطالب

۱.....	کلیات تحقیق.....
۱-۱-۱.....	مقدمه.....
۲.....	۲-۱- تعاریف و مفاهیم مرتبط با جهش تولید.....
۵.....	۳-۱- جهش تولید به چه معنا است.....
۷.....	واقعیت‌های رشد اقتصادی در ایران.....
۷-۱-۲.....	رشد پایین و نوسانات زیاد.....
۸-۲-۲.....	کیفیت پایین رشد اقتصادی.....
۸-۳-۲.....	وابستگی زیاد به موجودی سرمایه.....
۹-۴-۲.....	بهره‌وری پایین عوامل تولید.....
۱۱.....	آثار و تبعات همه‌گیری ویروس کووید ۱۹ بر اقتصاد.....
۱۱-۱-۳.....	مقدمه.....
۱۲-۲-۳.....	تبعات همه‌گیری ویروس کووید ۱۹ بر بخش تولید.....
۱۲-۱-۲-۳.....	اختلال در سمت عرضه اقتصاد (شوک اولیه عرضه).....
۱۲-۲-۲-۳.....	اختلال در زنجیره‌ی تأمین (شوک ثانویه عرضه).....
۱۲-۳-۲-۳.....	اختلال در سمت تقاضای اقتصاد.....
۱۴-۳-۳.....	تأثیر همه‌گیری ویروس کووید ۱۹ بر نظام آماری.....
۱۴-۱-۳-۳.....	اثرگذاری بر نحوه اجرای طرح‌های آماری.....
۱۴-۲-۳-۳.....	اثرگذاری بر نتایج و خروجی طرح‌های آماری.....
۱۷.....	عوامل مؤثر در جهش تولید.....
۱۷-۱-۴.....	مقدمه.....
۱۸-۲-۴.....	بهبود فضای کسب‌وکار.....
۱۹-۱-۲-۴.....	نقش نظام آماری در بهبود فضای کسب‌وکار.....
۲۰-۲-۲-۴.....	ثبات اقتصاد کلان.....

- ۳-۴- بررسی اجزای سمت عرضه اقتصاد..... ۲۳
- ۱-۳-۴- بخش کشاورزی..... ۲۳
- ۲-۳-۴- بخش صنایع و معادن..... ۲۶
- ۳-۳-۴- بخش خدمات..... ۳۳
- ۴-۴- بررسی اجزای سمت تقاضای اقتصاد..... ۳۵
- نقش مرکز آمار ایران در سال جهش تولید..... ۳۷
- ۱-۵- مقدمه..... ۳۷
- ۲-۵- تولید آمار و اطلاعات مورد نیاز سیاست‌گذار و برنامه‌ریز در راستای تحقق جهش تولید..... ۳۷
- ۳-۵- ارزیابی کیفیت آمارهای تولیدشده در نظام آماری کشور..... ۳۸
- ۴-۵- شناسایی و رصد شاخص‌های مرتبط با جهش تولید..... ۳۹
- نتیجه‌گیری..... ۴۷
- ۱-۶- مقدمه..... ۴۷
- ۲-۶- تحلیل نتایج..... ۴۷
- ۳-۶- پیشنهادات..... ۴۸
- مرجع‌ها..... ۵۱

فهرست جدول‌ها

- جدول ۴-۱- ترکیب درآمدهای مالیاتی کشور در سال ۱۳۹۷ ..... ۲۲
- جدول ۴-۲- رشد محصول ناخالص داخلی به تفکیک بخش‌های اقتصادی ۱۳۹۴-۱۳۹۵ ..... ۲۹
- جدول ۴-۳- رشد محصول ناخالص داخلی به تفکیک بخش‌های اقتصادی ۱۳۹۶-۱۳۹۷ ..... ۲۹
- جدول ۵-۱- شاخص‌های مرتبط با حساب‌های ملی که مستقیماً مقدار تولید و تغییرات آن را محاسبه می‌کند ۴۰
- جدول ۵-۲- شاخص‌های مرتبط با فضای کسب‌وکار که به‌طور غیر مستقیم با تولید در ارتباط است ۴۲

فهرست شکل‌ها

- شکل ۱-۱- انواع مختلف رشد اقتصادی..... ۳
- شکل ۲-۱- تولید ناخالص داخلی طی دوره ۹۸-۱۳۹۱ به قیمت ثابت سال ۱۳۹۰..... ۴
- شکل ۳-۱- نرخ رشد اقتصادی کشور طی دوره ۹۸-۱۳۹۱..... ۴
- شکل ۱-۲- رشد تولید ناخالص داخلی کشور در بازه زمانی ۱۳۴۱ تا ۱۳۹۸..... ۸
- شکل ۱-۴- مشارکت بخش‌های مختلف اقتصادی در رشد اقتصادی در بازه زمانی سال‌های ۱۳۹۱ تا ۱۳۹۸..... ۲۴
- شکل ۲-۴- سهم ارزش افزوده بخش کشاورزی در تولید ناخالص داخلی کشور به قیمت‌های جاری..... ۲۴
- شکل ۳-۴- متوسط رشد تولید ناخالص داخلی و رشد زیرگروه‌های بخش صنایع و معادن در بازه زمانی ۱۳۴۱-۹۸..... ۲۶
- شکل ۴-۴- سهم شاغلان بخش‌های مختلف اقتصادی از کل اشتغال ۱۳۹۸..... ۲۶
- شکل ۵-۴- سهم ارزش افزوده بخش‌های اقتصادی از محصول ناخالص داخلی کشور به قیمت‌های جاری ۱۳۹۸..... ۲۶
- شکل ۶-۴- سهم ارزش افزوده بخش نفت در محصول ناخالص داخلی به قیمت‌های جاری..... ۲۷
- شکل ۷-۴- سهم بخش نفت در رشد اقتصادی..... ۲۷
- شکل ۸-۴- سهم ارزش افزوده گروه صنایع و معادن در تولید ناخالص داخلی به قیمت‌های جاری..... ۳۱
- شکل ۹-۴- سهم ارزش افزوده بخش ساختمان در تولید ناخالص داخلی به قیمت‌های جاری..... ۳۲
- شکل ۱۰-۴- سهم ارزش افزوده بخش صنعت در تولید ناخالص داخلی کشور به قیمت‌های جاری..... ۳۲
- شکل ۱۱-۴- سهم ارزش افزوده بخش خدمات در تولید ناخالص داخلی به قیمت‌های جاری..... ۳۴
- شکل ۱۲-۴- مشارکت در رشد رشته فعالیت‌های عمده اقتصادی به تفکیک اجزای روش تولید (واحد)..... ۳۴
- شکل ۱۳-۴- متوسط سهم اجزای هزینه نهایی از محصول ناخالص داخلی کشور به قیمت‌های جاری در بازه زمانی ۱۳۹۰ تا ۱۳۹۸..... ۳۵
- شکل ۱۴-۴- رشد اجزای تقاضای نهایی به قیمت ثابت سال ۱۳۹۰..... ۳۶

کلیات تحقیق

۱-۱- مقدمه

پیش‌بینی‌های معمول حکایت از این دارد که اقتصاد ایران در سال ۱۳۹۹ به لحاظ مفروضات و واقعیات موجود با چالش جدی مواجه خواهد بود. در سال پیش‌رو اقتصاد ایران با تداوم و حتی تشدید تحریم‌های ظالمانه بین‌المللی، در کنار کاهش قیمت جهانی نفت و همه‌گیری ویروس کرونا با مشکلات و تنگناهای فراوانی رو به رو است.

از سوی دیگر با توجه به شیوع ویروس کرونا و همه‌گیری جهانی آن پیش‌بینی نهادهای معتبر بین‌المللی حکایت از افت شدید تولید اقتصاد جهانی در سال پیش‌رو دارد. این مسئله نیز اثر منفی خود را هم بر فضای کسب‌وکار کشور و هم بر طرف عرضه و تقاضای اقتصاد بر جای خواهد گذاشت و بر شدت اثر تحریم‌ها و شرایط نامساعد کنونی اقتصاد کشور خواهد افزود. لذا در چنین شرایطی که پیش‌بینی‌های معمول تصویر مبهمی را از اقتصاد کشور مخابره می‌کند؛ دستیابی به جهش در تولید نیازمند اتخاذ سیاست‌های بهینه و بعضاً متفاوت از سیاست‌های معمول گذشته است.

واقعیت این است که با تکیه بر سازوکارهای معمول و اجرا شده قبلی حتی در شرایط ایده‌آل گذشته، جهشی در تولید بخش واقعی اقتصاد کشور اتفاق نیفتاده است و ادامه آن‌ها نیز در این شرایط خاص و بحرانی جهشی در تولید ایجاد نخواهد کرد. لازمه ایجاد جهش در تولید تغییر و اصلاح برخی از قوانین و سیاست‌های معمول گذشته است که صرفاً رشدهای موقت، زودگذر و بی‌کیفیت در اقتصاد کشور ایجاد کرده است.

برای تحقق شعار جهش تولید خصوصاً در شرایط بحرانی کنونی که دسترسی اقتصاد کشور به منابع داخلی و خارجی محدود شده است اولین و مهم‌ترین اقدامی که هزینه زیادی را هم در پی نخواهد داشت بهبود فضای کسب‌وکار از طریق اصلاح قوانین و مقررات و فرآیندها، و همچنین چیدمان نهادها و تقسیم کار ملی به شکل بهینه است که هم‌افزایی در تولید ملی را بدنبال داشته باشد. در کنار بهبود فضای کسب‌وکار لازم است سیاست‌های پولی و مالی دولت و همچنین سیاست خارجی کشور به‌گونه‌ای اجرایی شوند که ضمن حفظ ثبات اقتصادی و سیاسی، منابع لازم برای جهش تولید را در اختیار فعالان اقتصادی قرار دهد.

در شرایط تحریمی فعلی هر چند دسترسی به حجم عظیمی از درآمدهای نفتی محدود شده است و این مسئله اثر منفی خود را بر اقتصاد بر جای گذاشته است ولی از طرف دیگر فرصتی را در اختیار سیاست‌گذار قرار داده که از این شرایط ایجاد شده برای کاهش وابستگی اقتصاد کشور به درآمدهای نفتی استفاده بهینه را برده و سازوکارهایی برای ورود بهینه این درآمدها به چرخه اقتصاد بیاندیشد که اگر این مهم عملی شود، شاید بزرگترین و مهمترین گام در جهت تحقق جهش تولید و تداوم آن برداشته شده است.

این مطالعه با هدف ارائه پیشنهادات کارشناسی در جهت تحقق جهش تولید در ۵ بخش تنظیم شده است. در بخش اول مفاهیم مرتبط با جهش تولید ارائه شده است. در بخش دوم برخی از واقعیت‌های رشد اقتصادی در اقتصاد ایران بررسی می‌شود. در بخش سوم آثار و تبعات اقتصادی همه‌گیری ویروس کرونا بر اقتصاد و همچنین اثر آن بر نظام آماری بررسی می‌شود. در بخش چهارم عوامل اثرگذار در جهش تولید مورد بررسی قرار می‌گیرد در این بخش بعد از بررسی عوامل مؤثر در بهبود فضای کسب‌وکار، بر اساس روش حسابداری رشد عوامل مؤثر بر عرضه و تقاضای اقتصاد از روش تولید و مخارج مورد بررسی قرار می‌گیرد. در قسمت پایانی نیز به بررسی وظیفه مرکز آمار ایران در سال جهش تولید پرداخته می‌شود.

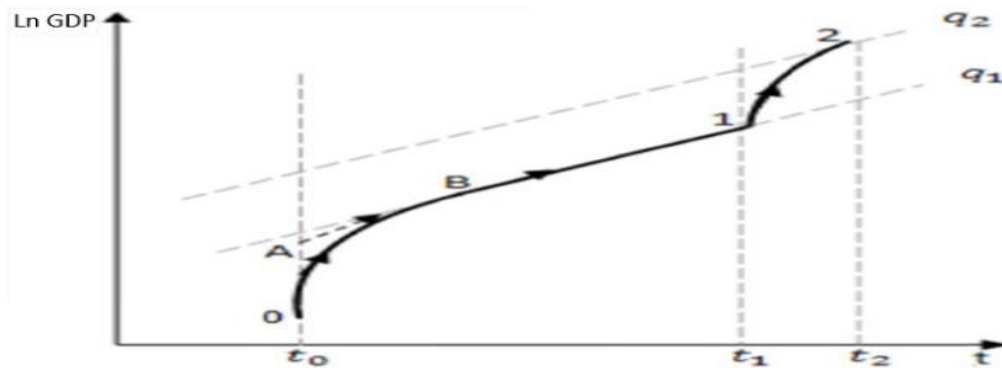
۱-۲- تعاریف و مفاهیم مرتبط با جهش تولید

تولید ناخالص داخلی (GDP): عبارت است از مجموعه ارزش محصولات نهایی تولید شده توسط واحدهای اقتصادی مقیم کشور در یک دوره زمانی معین.

رشد اقتصادی: منظور از رشد اقتصادی تغییر ارزش حقیقی تولید ناخالص داخلی در یک دوره زمانی مشخص نسبت به دوره زمانی قبل است.

رشد اقتصادی کوتاه‌مدت: هنگامی که اقتصاد از وضعیت همراه با ظرفیت بیکار و پایین‌تر از سطح منحنی امکانات تولید به سمت منحنی امکانات تولید حرکت می‌کند گفته می‌شود که اقتصاد در مسیر رشد کوتاه‌مدت قرار دارد (شکل ۱: حرکت از نقطه صفر به سمت نقطه A).

نکته‌ای که در مورد رشد کوتاه‌مدت وجود دارد این است که این نوع رشد نمی‌تواند مستمر باشد، زیرا بعد از تجربه رشد کوتاه‌مدت و قرار گرفتن اقتصاد بر روی منحنی امکانات تولید و روند رشد بلندمدت، به دلیل پر شدن ظرفیت‌ها و بهره‌برداری کامل از عوامل تولید، اقتصاد فقط به اندازه رشد عوامل تولید مثل نیروی کار، سرمایه و پیشرفت فنی و تکنولوژی می‌تواند رشد کند.

شکل ۱-۱- انواع مختلف رشد اقتصادی

رشد اقتصادی میان مدت: در رشد اقتصادی میان مدت اقتصاد در حرکت توأم با اشتغال کامل به سمت مسیر رشد بلندمدت در حرکت است. (شکل ۱: حرکت از نقطه A به سمت نقطه B در مسیر رشد بلندمدت q_1). البته نوع دیگری از رشد نیز وجود دارد که اقتصاد به دلیل عواملی چون افزایش پس‌انداز و انباشت سرمایه در مسیر رشد بلندمدت بالاتری قرار می‌گیرد که این نوع رشد نیز نوعی رشد میان مدت محسوب می‌شود (شکل ۱: حرکت از نقطه ۱ به نقطه ۲).

رشد اقتصادی بلندمدت: در این حالت اقتصاد با بهره‌گیری کامل از عوامل تولید در طول یک مسیر یکنواخت و پایدار در حال حرکت است. (شکل ۱: حرکت از نقطه B به بعد در طول مسیر یکنواخت q_1). از مشخصه‌های اصلی رشد بلندمدت «ثبات رشد تولید»، «ثبات رشد موجودی سرمایه در حد رشد تولید» و «ثبات رشد نیروی کار در سطح پایین‌تر از رشد تولید» است. البته نکته مهمی که در تحلیل رشد بلندمدت وجود دارد این است در کنار ثبات نرخ رشد اقتصادی لازم است در سایر متغیرهای کلان اقتصادی از جمله «نسبت کسری بودجه به GDP» و «نسبت بدهی خالص دولت به GDP» نیز ثبات وجود داشته باشد.

در تحلیل رشد اقتصادی تفکیک رشد کوتاه‌مدت، میان مدت و بلندمدت مهم است. در سیاست‌گذاری باید توجه داشت که اثر وضع یا رفع یک تکانه خارجی (مثل تحریم) خود را به صورت جهش منفی یا مثبت در تولید نشان می‌دهد که در واقع نوعی اصلاح مسیر کوتاه‌مدت است و نباید آن را به عنوان رشد پویا و ساختاری تلقی کرد. نمونه‌های بارز آن در شکل ۲ به صورت جهش مثبت تولید در سال ۱۳۹۵ به واسطه اثرات جانبی برجام و یا رشد منفی تولید در سال ۱۳۹۷ به واسطه وضع تحریم‌های بین‌المللی قابل مشاهده است.

نکته دیگر در تحلیل رشد اقتصادی، خصوصاً در اقتصادهایی که نوسانات زیادی را تجربه می‌کند این است که تأکید صرف بر رقم رشد اقتصادی گمراه‌کننده است و لازم است در کنار آن سطح تولید ناخالص داخلی (به قیمت ثابت) نیز مورد توجه قرار گیرد.

^۱ q_1 و q_2 مسیر رشد بلندمدت اقتصاد را نشان می‌دهند